

УДК 37.02:811.161.1

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.3.11>

В. Ю. ПАРАМОНОВА

старший викладач кафедри гуманітарних наук,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,

м. Харків, Україна

Електронна пошта: parle19@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7654-7710>

Т. М. СЕДОЙКІНА

старший викладач кафедри гуманітарних наук,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,

м. Харків, Україна

Електронна пошта: tanya-sed@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1607-3170>

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКИХ І АФРИКАНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто етнопсихологічні особливості представників арабських країн і Африки, у тому числі ціннісні орієнтації та ставлення до різних аспектів життєдіяльності, а також фактори, що призвели до формування цих психологічних особливостей, стереотипу мислення та принципів взаємодії із оточуючим культурним середовищем.

Етнопсихологічна тематика в наш час може визначатися як одна із найактуальніших у зв'язку із постійно зростаючою тенденцією до поліміксингу – змішуванню і взаємодії різноманітних етнічних спільнот. У публікації проаналізовано дослідження психологічних аспектів міжнаціональної взаємодії культур, які свідчать про те, що зміст та результати різноманітних міжкультурних контактів залежать від здатності його учасників досягати згоди. Міжкультурна комунікація вимагає значного розвитку етнополітичного усвідомлення, толерантного ставлення до іншої культури, національних звичаїв, традицій.

Акцентується увага на особливостях навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України, що є актуальним питанням через зростання міжнародної мобільності студентів. Підготовка іноземних студентів має політичну, економічну й соціальну значущість для країни, а отже, урегулювання й гармонізація взаємодії особистості з новим культурним, соціальним, навчально-виховним середовищем є значущим у навчальному процесі.

У статті висвітлюються проблеми, що виникають у викладачів під час роботи з арабськими і африканськими студентами, й надаються рекомендації для їх вирішення. У статті зазначено, що реальність сучасних українських закладів вищої освіти така, що в більшості випадків не вдається сформувати одномовні групи або групи студентів із однієї країни. Отже, найчастіше викладач працює в багатоетнічній навчальній групі. Це вимагає від викладача додаткової методичної, організаційної роботи, застосування різноманітних методів, щоб збільшити ефективність, підвищити якість процесу навчання, в результаті чого відбувається покращення академічних набутків. Все це сприяє якісному формуванню професійної компетентності і професійної підготовки іноземних студентів.

Ключові слова: етнопсихологія, особливості, іноземні студенти, міжнаціональне спілкування, національний характер, іноземна мова.

Постановка проблеми. Процес глобалізації сучасного світу є головним чинником інтенсифікації мобільності студентів, потік яких зростає кожного року. Іноземні студенти, які прибувають на навчання в Україну, підвищують престиж вишу та держави загалом, збагачують світогляд студентів закладу вищої освіти своїм культурним і етнічним досвідом, становлять економічну цінність через витрати на проживання та навчання. Функціонально-поведінковий

складник національних культур, нове середовище, мовні та культурні бар'єри, що практично не піддаються корекції, стиль викладання впливають на навчальний процес. Усі ці особливості мають бути враховані під час побудови навчального процесу з іноземними студентами, аби зробити його максимально продуктивним.

Потрапляючи в новий культурний простір, люди змушені адаптуватися до чужого культурного коду, що відбивається на їх здатності

опанувати міжкультурні компетенції, необхідні для спілкування в актуальних сферах комунікації. Здатність до комунікації в чужому лінгвокультурному полі багато в чому залежить від національних характеристик особистості. Вчені-етнографи, соціологи знаходять виникнення національних рис в історії народу, його способу й умовах життя. Великий вплив на формування ментальності та національного характеру надають панівна релігія, домінуюча духовна система й інші фактори. Відмінності в національних характерах, у формах вираження емоцій, у ступені готовності (чи неготовності) до вербального контакту вказують на причини нерозуміння між носіями різних культур, що ускладнює процес педагогічного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Необхідність врахування національно-психологічних особливостей не викликає сумніву. Питання використання особливостей етнокультурного фону в освітньому процесі розглядалися в роботах М. М. Вятютнева, О. Д. Мітрофанової, Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомарова, Д. Девідсона, Є. І. Пасова, І. Є. Бобришевої, Н. Б. Крилової, Г. А. Палаткіної та інших. Цікаві спостереження в цьому плані узагальнені в монографії «Соціально-психологічні та фізіологічні проблеми адаптації іноземних студентів» [Арсеньєв 2003 : 28]. Автори дослідження аналізують національно-психологічні особливості іноземних студентів з країн Африки, Південно-Східної Азії, арабських країн Близького Сходу, Латинської Америки.

Так, М. М. Вятютнев акцентує увагу на «наявності індивідуальних стилів засвоєння, вважає за потрібне під час підготовки навчальних матеріалів розглядати чинники, пов'язані з особливостями оволодіння іноземною мовою учнями різних національних контингентів, а також сформовані в їх лінгводидактичній традиції» [Вятютнев 2003 : 56]. Вплив на процес навчання національно-психологічних особливостей викладача і учнів проходить у двосторонньому порядку. Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров у монографії «Мова і культура» відзначають: «вивчаючи культуру, іноземний учень не може обійтися без знайомства з національно-психологічними особливостями народу, вираженими в цій культурі» [Верещагін 1980 : 117].

В українській лінгвокультуралістиці заслуговують уваги праці професора Є. В. Тарасової, що досліджувала проблему міжкультурного нерозуміння, яке «найчастіше проявляється у вигляді помилок міжкультурної комунікації» [Тарасова 2018 : 20].

Треба відзначити також дослідження вітчизняних науковців у напрямку «етнічної свідомості» [Рубина 2007 : 96], що знаходяться на межі етнопсихології, культурології та філософії та констатують фактичний стан буття різних етнокультур у просторі сучасної України. В цьому контексті велике значення мають порівняльні характеристики української етнічної свідомості з етнічними рисами іноземних студентів, тому що акцентують особливості їхнього співіснування та педагогічного або побутового спілкування.

Актуальність. Проблема врахування етнопсихологічних особливостей іноземних студентів під час навчання в Україні є актуальною і потребує детального розгляду, зокрема, у визначенні шляхів полегшення сприйняття учнями іноземних мов, міжкультурної комунікації викладачів і студентів, організації методичної й позакласної роботи.

Метою статті є вивчення і аналіз етнопсихологічних особливостей представників арабських країн і Африки та особистісних проблем, що виникають у іноземних студентів в умовах іншомовного соціокультурного середовища, визначення шляхів підвищення якості навчального процесу для здійснення успішної підготовки фахівців.

Виклад матеріалу. Згідно з загальними принципами, що лежать в основі навчання іноземним мовам, належність учнів до певної нації з її особливою соціальною структурою, національно-культурною специфікою і національно-психологічними особливостями передбачає своєрідність педагогічних та методичних підходів у навчанні іноземним мовам. Методисти наголошують на необхідності «врахування національної психології учнів шляхом реалізації принципу національно-орієнтованого навчання» [Верещагін 1980 : 144]. Під цим розуміється такий спосіб організації процесу навчання, «за якого здійснюється спрямованість викладання на дану національну аудиторію» [Арсеньєв 2003 : 115]. Цей принцип навчання

іноземним мовам реалізується також під час створення національно-орієнтованих підручників, навчальних посібників та інших матеріалів.

Національно-психологічні особливості учнів, під якими розуміється «єдина форма прояву психології етнічної спільності» [Вятютнев : 38], відіграють значну роль у навчанні іноземним мовам, тому що їх врахування дозволяє осмислити і виявити специфіку прояву бар'єрів у учнів конкретної національної аудиторії під час оволодіння іноземною мовою. Інформованість викладача в сфері національно-специфічних особливостей психології учнів дозволяє будувати з ними максимально сприятливі взаємини і тим самим домагатися кращих результатів у навчальній роботі. Покращенню взаєморозуміння і вдосконаленню комунікації також сприяють особистий контакт зі студентами, знайомство з їх культурою, володіння національною мовою.

За своїм національним складом середовище іноземних студентів є достатньо різноманітним. До України приїжджають представники більш ніж 40 держав. Представники арабських країн та Африки є наймасовішим контингентом учнів в Україні.

Араби складають лише частину ісламського світу. До цієї етнічної групи відносять більшість представників країн Аравійського півострова, Північної Африки, Єгипту, Іраку, Близького Сходу.

Студенти з арабських країн – це досить різнобарвна, насамперед етнолінгвістична, спільнота, в середині якої підтримується усталена система морально-етнічних відносин, які пронизані ісламським віровченням та спільною арабською мовою. Фактично вони цілковито підпорядковуються інтересам родини. У більшості випадків вибір спеціальності відбувається не за особистими уподобаннями, а за бажанням батьків.

Відмінними етнопсихологічними рисами арабських студентів є суворе дотримання прийнятих у їхній культурі норм і правил поведінки, орієнтація на індивідуальну ціль, завищена самооцінка, прагнення до лідерства, маскулінізм (чіткий поділ соціальних ролей між чоловіками і жінками), їхня підвищена імпульсивність та емоційність, коли відповіді чи репліки супроводжуються бурхливими коментарями або жестикуляцією, прагнення до скорочення дистанції між викладачем і студентом.

Переважна кількість студентів з арабських країн – це мусульмани, характер яких сформований ісламом й ісламськими традиціями. Суспільна поведінка визначається релігійними нормами. Тому, як показує наш практичний досвід, викладачеві як суб'єкту педагогічного спілкування важливо прийняти принцип так званої поміркованості в спілкуванні зі студентами-арабами, що дозволяє уникнути обговорення гострих тем, які порушують властиві цій групі учнів норми мовної поведінки. Важливо уникати критики поглядів учнів, особливо в дискусіях на релігійні теми. Необхідно враховувати, що в арабських країнах дуже сильні групові зв'язки. Тільки в соціумі людина набуває почуття впевненості в собі, надійності і безпеки. Тобто моделі поведінки, комунікації заздалегідь визначені груповими зв'язками. Часто учні порівнюють свої вчинки з реакцією на них інших, в тому числі викладача. Прагнення будь-яким способом «зберегти обличчя» виражається в чутливості до думки оточуючих і не дозволяє публічно визнавати свої помилки. Отже, критика в присутності групи може викликати негативні реакції з боку студента. Тому доцільно вказувати на помилки індивідуально.

Однією із найгостріших проблем у процесі навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України є ставлення до жінки-викладача, тому що проблема місця жінки в ісламському суспільстві є однією із найгостріших у контексті гендерних відносин. У разі української системи освіти проблема відносин між жінкою-викладачем і студентом-мусульманином досить швидко зникає, якщо викладач має належну психологічну підготовку і навички роботи з таким контингентом.

Попри підвищену емоційність, дратівливість, арабські студенти відкриті, контактні, проявляють зацікавленість до інших людей. Вони швидко адаптуються до умов нашої країни, міста, університету, гуртожитку, легко знаходять спільну мову з українцями, швидко знаходять українських друзів.

Викладачу слід бути досить толерантним, враховуючи такі особливості студентів, як недисциплінованість, непунктуальність. Студенти не вміють чітко планувати навчальний час. Їм складно не спізнюватися на заняття,

особливо в перші місяці навчання, тому що в їх країнах така поведінка не вважається ганебною. Студенти не сприймають адекватно тимчасові обмеження виконання завдань і тестів, оскільки в їх культурі важливою є сама діяльність, а не її часові рамки. Під час викладання іноземних мов треба враховувати, що у арабських студентів переважає інтуїтивно-чуттєве мислення, слухове сприйняття навчального матеріалу, мимовільне запам'ятовування, відсутність навичок самостійної роботи. Викладач повинен приділяти увагу формуванню навичок самоорганізації та дисципліни.

Специфіка особистісно орієнтованого підходу до навчання арабських студентів включає акцент на дискусії в процесі навчання. Арабські студенти не люблять одноманітної роботи, віддають перевагу спілкуванню. Сприймають викладача як людину, яка вступає з ними в комунікацію та є носієм нової інформації. Арабські студенти раніше інших виявляють здатність до активного, плідного творчого діалогу, але за умови, що вони, по-перше, будуть відчувати себе рівними по ціннісно-особистісним параметрам викладачеві, по-друге, будуть бачити його невідомий інтерес до себе як особистості. Викладачеві необхідно уникати надмірної демократичності, проявляти тактовність і делікатність у спілкуванні. Неприпустимим є дотик людини, що належить до іншої релігії.

Арабів з їх жвавістю характеру втомить тихий і розмірений голос викладача. Щоб підтримувати увагу арабських студентів, подача навчального матеріалу повинна бути захоплюючою, а мова викладача емоційною.

Традиційно до України приїжджають представники африканських країн, яких умовно можна розділити на дві групи: це студенти-франкофони з Чаду, Конго, Нігеру, Кот-Д'Івуару, Мадагаскару, Сенегалу та англомовні африканські студенти з Гани, Кенії, Зімбабве, Нігерії, Танзанії тощо.

Між цими групами є спільні й різні риси. Всі африканські студенти пред'являють підвищені вимоги до навчального процесу, демонструють схильність до глибокого, вдумливого підходу вивчення іноземної мови, міцно й надовго запам'ятовують все нове, але дуже повільні в процесі навчання (особливо англомовні студенти). Вони довго обмірковують відповіді, повільно, хоча грамотно, пишуть диктанти,

тому викладачеві не треба квапити їх з відповіддю на уроках, треба поступово, у помірному темпі пояснювати новий матеріал. За можливості не варто об'єднувати представників англомовної групи зі студентами, які легко сприймають навчальний матеріал, наприклад, з арабськими або латиноамериканськими.

Франкомовні студенти мають зазвичай більш високий інтелект, легко сприймають нову інформацію. Враховуючи ці чинники та добру загальноосвітню підготовку цього контингенту, треба максимально навантажувати студентів на уроках.

Франкомовні студенти честолюбні, конкурентні, самовпевнені. Вони характеризуються відкритістю, готовністю до співпраці, вони більш контактні, ніж англомовні студенти.

Обидві групи характеризує нестабільна емоційність. Вони легко дратуються й не вважають за потрібне приховувати прояви своїх емоцій.

Враховуючи емоційну нестабільність цього контингенту, необхідно не допускати конфліктних ситуацій, у яких студенти проявляють безпринципність, бажання звинуватити інших, легко втрачають контроль над собою.

Незалежність поведінки в групі, емоційна нестабільність, завищена самооцінка, небажання демонструвати свої невдачі притаманні як африканським, так і арабським студентам.

Слід згадати, що африканські та арабські студенти незалежно від країни мають природний артистизм, вони прекрасно співають і танцюють, тому їх варто запрошувати до участі в студентських концертах, де вони можуть проявити себе. Навіть студенти, яким важко опанувати іноземну мову, залюбки запам'ятовують вірші, пісні, виконують ролі ведучих, виступають на студентських конференціях, тому викладачеві слід активно залучати студентів до позакласних заходів.

Висновки. Специфіка навчання іноземним мовам арабських і африканських студентів зумовлюється рядом етноспецифічних і психологічних факторів, а принцип прийняття до уваги рідної культури потребує врахування етнокультурних традицій, психологічних і психолінгвістичних особливостей ментальності у викладанні іноземних мов.

Приналежність учнів до певної нації, з її особливою соціальною структурою, національно-культурною специфікою та етнопси-

хологічними особливостями, передбачає своєрідність педагогічних і методичних підходів в навчанні іноземним мовам. Зазвичай викладачам доводиться працювати в змішаних групах, де є представники кількох країн. Якщо в групі навчаються арабські й африканські студенти з англійськими країнами, можливі конфлікти, оскільки у цих студентів багато схожих рис у неприйнятті критики, вони мають завищену самооцінку, емоційно нестабільні, прагнуть домінувати над представниками інших національностей. Тому викладачеві необхідно ство-

рити комфортні умови для роботи студентів – представників різних континентів.

Таким чином, опора в навчанні на сильні сторони психіки етносу, на його лінгвокультурні традиції дозволяє оптимізувати оволодіння іноземною мовою, зробити процес навчання адекватним і ефективним. Незнання особливостей ментальності, національно-культурних, психологічних і психолінгвістичних особливостей може привести до взаємного незрозуміння або мимовільних помилок у поведінці викладача з іноземними учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньев Д. Г., Зінковський А. В., Іванова М. А. Соціально-психологічні та фізіологічні проблеми адаптації іноземних студентів. СПб. : Изд-во СПбДПУ, 2003. 160 с.
2. Васецкая Л. И. Этнопедагогические и этнопсихологические аспекты обучения иностранных студентов. *Актуальные проблемы преподавания русского языка как иностранного в вузе*: матер. III межд. науч.-практ. конф. Москва, 2014. С. 190–195.
3. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лінгвістична теорія слова. Москва : Рус. яз., 1980. 320 с.
4. Вятютнев М. Н. Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы) : Москва: Рус. яз., 1990. 144 с.
5. Заячківська А. Врахування етнопсихологічних особливостей арабських студентів у навчально-виховному процесі підготовчого відділення для іноземців: *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. вип. 3. С. 131–134.
6. Дрокина С. В. Влияние культуры общения преподавателей на успешность психологической адаптации студентов : *материалы Всероссийского семинара*. Том 2. Томск : Изд-во ТПУ, 2008. С. 52.
7. Крысько В. Г. Этническая психология: учеб. пос. серия: Высшее профессиональное образование. Издательство Академия, 2008. 320 с.
8. Рубина С. Н. Культурологический подход к формированию межкультурной компетенции при обучении русскому языку в китайской аудитории: *Русский язык как иностранный и методика его преподавания: XXI век*. ч. II. сб. науч.-метод. ст. Москва : Газета «Правда», 2007. С. 93.
9. Тарасова Е. В. Этнография речи как методологическая основа интерпретации отношений языка, культуры и социума: *The European Journal of Literature and Linguistics*, #3. Premier Publishing. Vienna, 2018. P. 18–22.
10. Хейлик В. Д. Корреляция национальных методических традиций и стратегий обучения русскому языку иностранных студентов в вузах Украины: *Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2012. Т. 25 (64), № 1, Ч. 1. С. 182–187.

REFERENCES

1. Arsen'yev D. G., Zinkovskiy A. V., Ivanova M. A. (2003) *Sotsial'no-psikhologicheskiye i fiziologicheskiye problemy adaptatsii inostrannykh studentov: monografiya* [Social-psychological and physiological problems of adaptation of foreign students: a monograph]. Sankt-Peterburg : SPbGPU, 160 p. [In Russian].
2. Vasetskaya L. I. (2014) *Etnopedagogicheskiye i etnopsikhologicheskiye aspekty obucheniya inostrannykh studentov* [Ethnopedagogical and ethnopsychological aspects of teaching foreign students]. *Aktual'nyye problemy prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo v vuze* : materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Moskva : pp. 190–195. [In Russian].
3. Vereshchagin Ye. M., Kostomarov V. G. (1980) *Lingvisticheskaya teoriya slova* [Linguistic theory of the word]. Moskva : Russkiy yazyk, 320 p. [In Russian].
4. Vyatyutnev M. N. (1990) *Teoriya uchebnika russkogo yazyka kak inostrannogo (metodicheskiye osnovy)* [Theory of a textbook of Russian as a foreign language (methodological framework)]. Moskva : Russkiy yazyk, 144 p. [In Russian].
5. Zayachkiv's'ka A. (2008) *Vrakhuvannya etnopsykholohichnykh osoblyvostey arabs'kykh studentiv u navchal'no-vykhovnomu protsesi pidhotovchoho viddilennya dlya inozemtsiv* [Taking into account the ethnopsychological features of Arab students in the educational process of the preparatory department for foreigners]. *Teoriya i praktyka vykladannya ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi*. vol. 3. pp. 131–134. [In Ukrainian].
6. Drokina S. V. (2008) *Vliyaniye kul'tury obshcheniya prepodavateley na uspeshnost' psikhologicheskoy adaptatsii studentov* [Influence of teachers' communication culture on the success of students' psychological adaptation]. *Meto-*

dologiya obucheniya i povysheniya effektivnosti akademicheskoy, sotsiokul'turnoy i psikhologicheskoy adaptatsii inostrannykh studentov v rossiyskom vuze: teoreticheskiye i prikladnyye aspekty : Materialy Vserossiyskogo seminaru. T. 2. Tomsk : Izd-vo TPU, p. 52. [In Russian].

7. Krys'ko V. G. (2008) Etnicheskaya psikhologiya : uchebnoye posobiye dlya vuzov [Ethnic psychology: a textbook for universities]. Moskva : Akademiya, 313 p. [In Russian].

8. Rubina S. N. (2007) Kul'turologicheskii podkhod k formirovaniyu mezhkul'turnoy kompetentsii pri obuchenii russkomu yazyku v kitayskoy auditoria [Culturological approach to the formation of intercultural competence when teaching Russian to the Chinese students]. Russkiy yazyk kak inostrannyi i metodika yego prepodavaniya : XXI vek. Ch. II. Sb. nauch.-metod. st. Moskva : Gazeta "Pravda", p. 93. [In Russian].

9. Tarasova E. V. (2018) Etnografiya rechi kak metodologicheskaya osnova interpretatsii otnosheniy yazyka, kul'tury i sotsiuma [Ethnography of speech as a methodological basis for the interpretation of relations between language, culture, and society]. The European Journal of Literature and Linguistics. #3. pp.18–22. [In Russian].

10. Kheylik V. D. (2012) Korrelyatsiya natsional'nykh metodicheskikh traditsiy i strategiy obucheniya russkomu yazyku inostrannykh studentov v vuzakh Ukrainy. Uchenyye zapiski TNU im. V. I. Vernadskogo. Seriya "Filologiya. Sotsial'nyye kommunikatsii". T. 25 (64), № 1, Ch. 1. pp. 182–187. [In Russian].

V. Y. PARAMONOVA

Senior Lecturer at the Department of Humanities,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine

E-mail: parle19@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7654-7710>

T. M. SYEDOYKINA

Senior Lecturer at the Department of Humanities,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine

E-mail: tanya-sed@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1607-3170>

ETHNOPSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ARABIC AND AFRICAN STUDENTS

This article considers the ethnopsychological characteristics of the representatives of Arab countries and Africa, including their values and attitudes to various aspects of life, as well as the factors that led to the formation of these psychological characteristics, stereotypes, and principles of interaction with the cultural environment.

Ethnopsychological issues nowadays can be defined as one of the most relevant with an eye on the ever-growing trend towards polymixing – mixing and interaction of different ethnic communities. The publication analyzes the study of psychological aspects of interethnic interaction of cultures, which indicate that the content and results of various intercultural contacts depend on the ability of those taking part to reach an agreement. Intercultural communication requires a significant development of ethno-political awareness, a tolerant attitude to other culture, national customs and traditions.

Emphasis is placed on the peculiarities of international students' education in higher education institutions of Ukraine, which is an urgent issue due to the growth of the international student mobility. Training of international students has a political, economic, and social significance for the country, and therefore, the settlement and harmonization of the interaction of the individual with the new cultural, social, and educational environment is important in the educational process.

The article highlights the problems the teachers face when working with Arab and African students and provides recommendations for their solution. The article notes that the real condition of modern Ukrainian higher education institutions is that in most cases, it is not possible to form the monolingual or mononational study groups. Thus, most often, the teacher works in a multiethnic study group. This requires the teacher to do some additional methodological and organizational work, to use various methods to increase efficiency, improve the quality of the educational process, resulting in the improved academic achievements. All these contribute to the qualitative formation of professional competence and professional training of international students.

Key words: ethnopsychology, characteristics, international students, interethnic communication, national character, foreign language.